

15. Саїд Е. В. Культура й імперіалізм / Едвард В. Саїд. - К.: Критика, 2007. – 608 с.

16. Саква Р. Украина и постколониальное состояние / Ричард Саква. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.opendemocracy.net/%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4...>

17. Глостанова М.В. Постколониальная теория, деколониальный выбор и освобождение эстетизма / М.В. Глостанова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://e-notabene.ru/ca/article_141.html

18. Цит. за: Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження / Олександр Мотиль. – К.: Критика, 2009. – 200 с.

19. Цит. за: От редактора ЖЗ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/94/red13.html>

20. Шевчук Ю. Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно? / Ю. Шевчук. - Брустури: Дискурсус, 2015. - 60 с.

21. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколониальної теорії: монографія / Олена Юрчук. - К.: ВЦ "Академія", 2013. - 224с.

УДК 009.1(=161.2)

Сергій Грабовський

До проблеми колоніального статусу України в СРСР

Автор аналізує деякі істотні риси феномену «колонії європейського типу», якою була Україна в СРСР доби Сталіна. У статті широко використаний статистичний матеріал, який доводить справедливість визначення статусу України як колонії та засвідчує нерівноправність українців у Радянському Союзі 1930 - 50-х років. Автор заперечує ідеї деяких істориків, які стверджують: Україна була активним співзасновником тоталітарного СРСР, нею керували самі українці, відповідальність за тоталітарні злочини також повною мірою мають нести українці.

Ключові слова: «колонія європейського типу», українізація, більшовицький тоталітаризм, сталінська система, нерівноправність українців.

Serhiy Hrabovsky

To the Problem of Colonial Status of Ukraine in the USSR

The author analyzes several essential features of the phenomenon "colony of European type", which Ukraine had in the USSR by Stalin period. The article is widely used statistical data that proves the validity of determining the status of Ukraine as a colony, and certifies inequality of Ukrainians in Soviet Union in 1930-50th. The author rejects the idea, provided by some historians, who claim that Ukraine was an active co-founder of the totalitarian Soviet Union and it ruled most Ukrainian responsibility for the crimes of totalitarian and fully carries with Ukrainian.

Key words: "Colony of European type", Ukrainization, Bolshevik Totalitarianism, the Stalinist System, Inequality of Ukrainians.

У цій статті, звертаючись переважно до так званого «сталінського періоду» в радянській історії, я прагну показати деякі суттєві виміри колоніального статусу УСРР-УРСР у складі СРСР, користуючись не тільки розробленою на Заході методологією Colonial Studies, а й концепцією «колонії європейського типу», створеною українськими дослідниками (Ю. Бачинський, М. Волобуєв, М. Слабченко, О. Оглобин) наприкінці XIX – у перші десятиліття XX століття. Крім того, йдеться про фактологічне заперечення тверджень деяких сучасних українських істориків про те, що українці були повноправними співтворцями Радянського Союзу та комуністичної тоталітарної системи, відтак, оскільки Україна не була колонією, вона повинна сьогодні повною мірою нести відповідальність за злочини цієї системи.

У найзагальніших рисах поняття імперії та колонії у статті використовуються за визначеннями енциклопедичних словників. Тобто імперія – це велика держава, що виникла шляхом включення до свого складу територій інших держав, колоніальних володінь й утримувала їх під жорсткою централізованою владою [5, с. 142]. Колонія ж – це країна чи територія, що перебуває під владою іноземної держави (метрополії), позбавлена політичної та економічної самостійності й керована на основі спеціального режиму [8, с. 603]. У другому випадку я

навмисно використовую розшифровку поняття, зроблену ще в радянські часи, щоб показати, що воно стосується й УСРР/УРСР. Нарешті, колонія європейського типу відрізняється тим, що побудована не на расовій ознаці, а передусім на покликаному зруйнувати цілісність певної країни характері соціально-економічного визиску, поєднаного з етнокультурним тиском. Як відзначав М. Волобуєв у 1928 році, «суть наслідків колоніальної залежності для колонії «європейського типу» полягає передусім у відхиленні розвитку продуктивних сил на користь економіки метрополії». При цьому, на думку М. Волобуєва, у разі, якщо перший п'ятирічний план не розглядатиме Україну як окрему економічну одиницю і позбавлятиме її інвестицій на користь центрального російського промислового регіону, то Україна у складі СРСР знову перетвориться на колонію, якою вона була у Російській імперії [1].

Проте те, що було зрозумілим українським дослідникам – як «автентичним марксистам», так і немарксистам дев'яносто й більше років тому, сьогодні активно заперечується деякими знаними істориками. Дехто з них вважає, що Україна була «слов'янською республікою» з особливим статусом, дехто – що одним із творців Радянського Союзу й аж ніяк не колонією. Ці дискусії не є суто академічними, вони виносяться на широкий загал, у них бере участь чимало представників громадськості, а головне –

історики, які є їхніми учасниками, зазвичай працюють викладачами вишів, тобто з дня у день формують світогляд тисяч і тисяч студентів. А разом із тим певна частина цих істориків прямо чи опосередковано співпрацює з урядовими структурами, політичними партіями й окремими депутатами. Інакше кажучи, йдеться про формування політичного курсу Української держави на основі розуміння її минулого, не кажучи вже про національну історичну пам'ять, що задає новим поколінням дороговкази в майбутнє. Справді: реформи всіх сфер життя в незалежній державі чи навіть у самоврядному протектораті – це одне, і тоді застосовуються підходи одного типу (в тому числі й ті, що їх пропонує МВФ), а в колишній колонії – зовсім іншого типу, й успіх чекає на тих, хто відмовляється від стандартних методик (наочний приклад – Індія).

Чим же аргументують деякі знані історики своє заперечення колоніального статусу УСРР/УРСР у Радянському Союзі? Тільки два – але показових – приклади. Наталія Яковенко, фахівець з ранньомодерного періоду історії України на запитання журналіста: «Чи варто відмовлятися і рішуче засуджувати СРСР як колонізаторів та окупантів?» - відповіла: «Відмовлятися й абсурдно, і невірно, бо це суперечитиме очевидному. За добрий приклад тут може послужити навіть створення СРСР, де, як відомо, Українська Республіка відіграла чи не основну роль. Ба більш, Радянська Україна була співучасником функціонування більшовицької системи як у її позитивних (масова освіта, індустріалізація тощо), так і в злочинних проявах – репресіях, колективізації, Голодоморі. Зрештою, в Україні діяла не «советская власть», а радянська влада, яку будували «наші» – Затонський, Скрипник, Мануїльський та іже з ними <...> ...Уявлення про себе як про націю-жертву, по-перше, опосередковано прищеплює почуття меншовартості, сказати б – приреченості на неуспіх, а по-друге, це є неправдою, бо українці цілком давали собі раду й під «колоніальним гнітом», над яким так уболюють підручники» [4].

Над цим можна було б тільки посміятися (скажімо, коли колективізація зветься злочинном, а індустріалізація, яка спрямовувалася на створення ВПК, мала підґрунтям нещадний грабунок села та використовувала як масову майже безплатну робочу силу втікачів із того самого села, переважно «куркулів» і «підкуркулників», оцінюється позитивно; те ж, як українці «цілком давали собі раду», буде показане далі на основі статистики, якби не вплив таких тверджень на частину суспільства.

А ось що зазначає Сергій Єкельчик, народжений в Україні канадський історик, автор книг «Stalin's Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination», «Ukraine: Birth of a Modern Nation», «Імперія пам'яті», «The conflict in Ukraine. What everyone needs to know» та інших. Ще Єкельчик. «Якщо «колоніальний», значить, ми не були відповідальні за минуле. Значить, хтось-там з далеких земель, росіяни чи ще хтось, накинuli все, що відбувалося за царських та радянських часів. Така позиція дуже зручна, бо затирає нашу участь у побудові не тільки радянського режиму, але й цілої радянської імперії, та й Російської імперії так само. Дуже зручно

позбавляє від відповідальності, а також від бачення цієї амбівалентності та складності культурних процесів <...> Тож декомунізація насправді є де-русифікацією, але в тому сенсі, що ми мусили би визнати, що Російська імперія також творилася руками українців. Бо інакше було б дуже легко сказати, що варто позбутися російського впливу – і це все. А насправді це зведення рахунків з імперією. Тільки от порахунки з імперією складні, вона не тільки гнітила, ми самі брали участь у цьому» [7].

Можна було б зауважити, що «участь у побудові імперії» на загал характерна для всіх «колоній європейського типу» - й Ірландії, і Польщі, і Фінляндії, і балканських країн у складі Оттоманської Порту, і не тільки їх – скажімо, Індія свого часу зробила неоціненний внесок у побудову Британської імперії, а індійські піхотні частини у складі британської армії, набрані з гуркхів і сикхів, вважалися одними з найкращих піхотинців Другої світової війни, тож нічого унікального в українській ситуації немає, і міра її відповідальності не більша, ніж міра відповідальності ірландців й індійців за вчинене Британією. Ба більше: за такою логікою, євреї несуть частину відповідальності за злочини нацистів, адже у складі Вермахту воювало 160 тисяч «мішлінґе» - на чверть євреїв, у Люфтваффе Ґеринг узагалі особисто вирішував, хто єврей, а хто ні, сотні тисяч мешканців Ґетто працювали на економіку Третього Райху, а «особливо цінні євреї», тобто незамінні фахівці, – безпосередньо у ВПК. Але хіба це заперечує факти Голокосту та расистської політики Ґітлера?

Утім, звернімося до свого часу суворо засекреченої партійної статистики, до якої був доступ у 1990-х. Ця статистика засвідчує, що у творенні СРСР ніякої «основної ролі» УСРР та українці не грали і грати не могли відповідно до реальної структури влади у більшовицькій державі – ця роль апріорі була зарезервована за політбюро ЦК РКП(б), в якому за всю його історію число українців за походженням не перевищувало 10% (і то майже виключно за рахунок часів після смерті Сталіна); що етнічний склад КП(б)У та керівних структур УСРР на період утворення СРСР (грудень 1922 – липень 1923 років) категорично не відображав етнічний склад населення; що серед генсеків й перших секретарів ЦК КП(б)У/КПУ аж до 1953 року не було жодного українця, а деякі перші особи (М. Хрущов, Л. Мельников) узагалі не знали української мови – і так далі, і таке інше.

Партійну статистику я змушений брати з сумлінно написаної у 1990-х та опублікованої у 2003 році в Москві монографії Г. Костриченка «Таємна політика Сталіна». У цій книзі йдеться головню про антисемітизм, але в ній наведені статистичні дані з партійних архівів, наразі неприступних не лише для українських, а й для російських незалежних від влади дослідників.

Отже: у 1923 році в УСРР у колегіях республіканських наркоматів українців було тільки 12%, в держапараті в цілому – 14%. Серед членів і кандидатів у члени КП(б)У українців було «аж» 33%, а серед слухачів Комуністичного університету імені Артема у Харкові (тобто «кузні» майбутньої партійної еліти) українці за походженням становили 23% [3, с. 54]. У 1926 році результатом політики українізації

стало збільшення кількості українців у колегіях республіканських наркоматів до 38%, серед слухачів університету імені Артема – до 46%, а в лавах КП(б)У – до 47% [3, с. 54]. Це також різко дисонувало з етнічним складом населення, але дещо пом'якшувало загальне невдоволення політикою союзного центру. При цьому жодного етнічного українця на чолі ЦК КП(б)У так і не з'явилося навіть у добу «українізації», коли УСРР мала певну автономію, тобто була радше не колонією, а протекторатом Кремля у складі Радянського Союзу.

Утім, цифри ці значною мірою були «дутими»; скажімо, саме в ті роки молодий активіст Леонід Брежнєв, щоб зробити комсомольсько-партійну кар'єру, записався до числа українців, не маючи на це жодних підстав. Якщо Микита Хрущов, який ніколи не вважав себе українцем, водночас мав певний сентимент до України – любив поезію Шевченка, витягав з-за ґрат діячів української культури та дослухався до українських науковців, зокрема, на підставі їхніх аргументів заборонивши на початку 1960 будувати на київській Оболоні атомну електростанцію, то Леонід Брежнєв жодних українських сентиментів не мав, і не випадково восени 1965-го він «творчо» ознаменував річницю свого приходу до влади у Москві масовими арештами української інтелігенції та запровадженням політики посиленої русифікації України. А ще у зрілі роки, вже на посаді генсека (це зафіксовано численними свідками), він постійно у сімейному колі та серед друзів збиткувався з української мови. Проте з 1938 року «записатися» до числа українців уже не можна було: паспорти та метрики видавалися у суворій відповідності до документів про етнічне походження («національність») батьків.

Друга хвиля деукраїнізації (перша прокотилася у 1932-33 роках і була поєднана з Голодомором) піднялася у 1937-му. На той час з 12 областей УСРР тільки Донбаська мала російськомовну обласну газету. З ініціативи одного з найближчих до Сталіна членів ЦК ВКП(б) Лева Мехліса Кремль розпорядився з 20 грудня 1937 року розпочати випуск всеукраїнської газети російською мовою, а в Харкові, Одесі, Миколаєві, Дніпро-петровську – й обласних щоденних російськомовних газет [3, с. 171]. Одночасно в усіх «школах національних республік й областей» з 2-3 класів було запроваджене обов'язкове вивчення російської мови. Тоді ж, 1937-го року, було прийняте рішення розформувати національні частини Червоної армії. У числі інших у ній були й українські територіальні формування. Зауважу, що в оборонній війні такі формування дуже ефективні, бо добре знають територію, яку захищають, і спираються на активну підтримку місцевого населення. У цих формуваннях команди віддаються національними мовами, і командний склад у них теж відповідний. Скажімо, у 1920-ті у Харкові працювала Школа червоних старшин, була розроблена українська військова термінологія (охочі можуть з нею ознайомитися хоча б у написаних Миколою Трублаїні на початку 1930-х нарисах про маневри). Все це радикально змінюється, коли підготовка до походу Червоної армії на Захід вступає в остаточну фазу, а сама ідея оборонної війни стає «ворожим шкідництвом». Для агресивної війни потрібні «універсальні солдати». Тому з середини 1930-х у школах запровадили обов'язкове вивчення російської

мови, а у 1940 році вийшла постанова про організацію навчання російській мові призовників, які нею не володіли чи володіли недостатньо. Іншими словами, у другій половині 1930-х хоча б номінально інтернаціональна Червона армія крок за кроком перетворювалася на російську армію. Це зауважив із-за меж СРСР і творець цієї армії, а з кінця 1920-х – політемігрант Лев Троцький: «Офіційна ідеологія нинішнього Кремля апелює до подвигів князя Олександра Невського, героїзму армії Суворова-Римнінського чи Кутузова-Смоленського, заплісуючи очі на те, що цей "героїзм" спирався на рабство і темряву народних мас і що саме з цієї причини стара російська армія виявлялася переможною тільки в боротьбі проти ще більш відсталих азіатських народів чи слабких і струхлявілих прикордонних держав на Заході. При зіткненні ж із передовими країнами Європи доблесне царське воїнство завжди виявлялося неспроможним» [9].

Так чи інакше, ліквідація національних частин засвідчувала нерівноправність українців й інших «нацменів» з росіянами, чия мова стала мовою Червоної армії (винятки з політичних причин були зроблені у 1939-40 роках для фінського корпусу, у 1940-41 роках для естонського, литовського та латвійського корпусів, з 1942 року – для латиської й литовської дивізії та новосформованого естонського корпусу, у 1941 році – для польської дивізії, у 1944-46 роках – для тувинського кавалерійського полку). Спроби Микити Хрущова відродити українські формування у 1942-43 роках були відкинута Сталінін. У 1944 році Хрущов домігся створення наркомату оборони УРСР і призначення наркомом генерал-лейтенанта Василя Герасименка; останній розробив проект розгортання української Червоної армії, яка би включала всі роди військ, але йому рекомендували обмежитися лише однією-двома ротами почесного караулу [2, с. 34].

Якщо мова зайшла про воєнні часи, то не можна не згадати про те, що у Сталіна було Радінформбюро, чия «правда» найчастіше була грандіознішою за геббельсівський аналог. У 1945 та 1946 роках Радінформбюро стало об'єктом перевірки присланих Сталінін комісій. Перша комісія знайшла «єврейське засилля», вказавши додатково, що багато які журналісти-євреї друкуються під російськими псевдонімами. Друга комісія констатувала «неприпустиму концентрацію євреїв», - мовляв, звідси всі лиха. Насправді впродовж усієї війни куратором Радінформбюро з моменту його створення 24 червня 1941 року був корінний русак, кандидат у члени політбюро ЦК ВКП(б) Олександр Щербakov. Саме він виграв змагання у «правильній правді» з Геббельсом. Але мова у нас не про те. Якби не ці комісії і не широко проявлений уже під час війни та зразу по її закінченні державний антисемітизм сталінського режиму, не було б даних про етнічний склад цієї установи. А так ми його маємо. Отже: у червні 1946 року з 154 працівників Радінформбюро 135 були росіянами та євреями. Українців там було не більше десятки [3, с. 363], тоді як у відповідності до складу населення СРСР їх мало би бути не менше однієї п'ятої. З одного боку, це добре, що українці фактично непричетні до того потоку брутальної і брехливої пропаганди, що лився з цього відомства, з іншого боку, цифри засвідчують

статус українців в СРСР як народу ненадійного та дургорядного.

Не менш красномовні й інші цифри цього періоду. 1944 рік. Літературний інститут при Союзі письменників СРСР. Національний склад – росіяни 76 осіб (67%), українців – четверо. 1945 рік. Державне видавництво іноземної літератури. На момент смерті Сталіна – 168 росіян, 4 українця [3, с. 302]. 1946 рік. Газета «Известия» - офіційний урядовий орган. Зі 184 працівників редакції 144 росіян, 5 українців [3, с. 266].

Те саме засвідчують й статистичні дані щодо інших мас-медіа. От, скажімо, Moscow News – московська англійська газета. 1948 року зав. відділом пропаганди й агітації ЦК Дмитрій Шепілов, який мав репутацію «партійного інтелігента», рекомендував закрити її, мотивуючи це «небажаним» національним складом редакції, в якому абсолютну більшість становили євреї. Але що цікаво, з 28 працівників редакції невідомо, чи хоч хтось був українцем. Невже українці не здатні розмовляти, читати і писати англійською? А в журналі «Новое время», який, виходив російською, англійською, французькою та німецькою мовами, з 43 працівників українець був лише один [3, с. 329]. У березні 1949 року налічувалося 138 працівників центрального апарату газети «Правда», з них 107 росіян, 6 українців. [3, с. 524]. А ось дані 1950 року. Розпал боротьби з «безрідними космополітами», яких «вичистили» вже звідусіль, звідки змогли. Результат: у київському апараті республіканської філії ТАРС, що звалася РАТАУ, українці становили абсолютну меншість [3, с. 534].

Тепер перейдімо до науки. По війні у ній – як академічній, так й у вишах – розгорнулося кілька хвиль «чистки» - «космополітів», «націоналістів» і просто «ненадійних осіб». Звичайно, навряд чи це напряму пов'язано з результатами цієї чистки, але факт красномовний: у 1948 році у вишах СРСР була майже тисяча кафедр суспільних наук. Українців там було: серед викладачів філософії – 13,6%, політекономії – 7,3%, історії СРСР – 11%, марксизму-ленінізму – 10,5%. Загалом серед викладачів кафедр суспільних наук українців тоді було тільки 10,2% [3, с. 565]. Утім, може це і добре – не вони замакітрували студентські голови розповідями про «геній товариша Сталіна – корифея всіх наук». А ось дані по двох знаних вишах всесоюзного значення. У Московському юридичному інституті у 1949 році було 2213 студентів й аспірантів, серед них лише 55 українців (а от росіян 1685) [3, с. 579]. А серед 142 викладачів – «аж» двоє українців. А серед студентів Московської консерваторії у грудні 1950 року було 67,2% росіян, 15,0% євреїв, 5,3% вірмен, 6,3% представників інших етносів [3, с. 550]. І хто там щось казав про українців як «співочу» націю? Ба більше: в Одесі того ж року з 263 студентів консерваторії українців було тільки 40. А серед викладачів усіх вишів міста українців виявилася тільки чверть. І знов-таки, не думайте, що більшість становили євреї, зовсім ні [3, с. 535], вони теж були «ненадійними». Отож зовсім не випадково у державному симфонічному оркестрі СРСР у 1952 році було тільки 4% українців. За 1951-52 роки туди за конкурсом не потрапив жоден українець, брали виключно етнічних росіян [3, с. 552].

Ну, а у царині фізики взагалі коїлися дивні дива. Бо ж українці, виявляється, нездатні ще й до цієї науки. Справді-бо: станом на 1 жовтня 1948 року серед наукових працівників у царині фізики в СРСР українців було до 3% (росіян 70%), серед аспірантів-фізиків – до 8% [3, с. 606].

Нарешті, існував такий дуже специфічний науковий заклад, як лабораторія при мавзолі Леніна, що займалася передусім збереженням тіла «вождя великого Жовтня». У січні 1953 року, в розпал антисемітської кампанії (справи «безрідних космополітів», «лікарів-убивць» тощо), склад лабораторії був радикально оновлений, там не залишилося жодного єврея. А хто ж виявився гідним допуску до тіла вождя? Із 96 працівників лабораторії було: росіян - 91, українців – 2, мордвинів – 2, білорусів – 1 [3, с. 600]. Наочний доказ «рівності націй» у «союзи непорушному», чи не так?

До речі, про цирк. Серед 87 директорів, головних режисерів і головних адміністраторів цирків по всьому СРСР, включно з УРСР, у ті часи тільки 4 виявилися українцями [3, с. 550]. Як бачимо, українці були нездатними не лише до фізики чи до співу, а й до циркового мистецтва.

І нарешті, повернімося до вищих партійних органів. Із 118 членів політбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б) – КПРС за всю історію його існування, українцями за походженням були тільки 12, і то троє з них (Ворошилов, Гречко, Кириленко) писалися офіційно «росіянами». Теж красномовні цифри.

Звичайно, саме по собі етнічне походження тієї чи іншої особистості мало про що говорить. Бо ж, скажімо, у Києві провідними борцями з усім справді українським (крім борщу, сала і галушок) в останнє десятиліття існування Російської імперії були персонажі з прізвищами, які закінчувалися на «-ко» і з родоводом від славетних представників козацької старшини. А очільником Українського клубу в Державній думі Росії тих же часів був барон Федір Штейнгель (він же Теодор фон Штайнгайл), в майбутньому – один із міністрів УНР і провідних дипломатів. А якщо зазирнути в історію ще глибше, то з'ясується, що, скажімо, осавул Фрідріх Кенігсеп був одним з організаторів оборони столиці Гетьманської України Батурина у 1708 році, а полковник Іван Ніс зрадив і здав Батурина, прирікши його захисників (включно з Кенігсеном) та жителів, аж до немовлят, на мученицьку смерть. І таких прикладів можна набрати чимало. Проте, коли йдеться про великі маси людей, про однакові тенденції в різних категоріях населення СРСР, то цифри, які засвідчують етнічне походження цих людей, стають значущими. Бо ж якби українці належали до числа, образно кажучи, «білих господарів», вони у структурах сталінської доби мусили би становити приблизно п'яту частину.

Відтак наведені вище цифри і пов'язані з ними факти засвідчують, що українці не були «конструкторами» СРСР, а влада в радянській Україні не була ніколи українською. Я дозволю собі знову процитувати прихильника «світової революції» та сталінського противника Троцького, який знав національні проблеми в СРСР не з чужих слів: «На ділі бюрократія перетворила Радянський Союз на нову тюрму народів. <...> Мова різних національностей є не органом їхнього самостійного

розвитку, а органом бюрократичного командування над ними. Уряди національних республік призначаються, зрозуміло, Москвою, точніше сказати, Сталіним» [6]. І ще одна його репліка, про практичні результати періоду українізації: «Мало змінився національний склад бюрократії» [10]. Тобто вже у 1930-х облудна машкара «інтернаціоналізму» приховувала оновлену Російську імперію, де УСРР/УРСР перетворилася з протекторату Кремля (якою вона була у 1920-х, виборовши певну автономію) на безправну колонію, де незначна частина тубільців (добрана за ознакою лояльності, а не хисту) мала певні можливості фахового і кар'єрного росту, натомість основна тубільна маса задовольнялася служінням колоніальній владі на нижчих щаблях суспільної драбини. Що ж стосується нікчемного представництва етнічних українців у керівних структурах партії більшовиків й органах пропаганди, то це засвідчує, що українська нація не стояла біля витоків СРСР і не брала участі у керуванні ним у період 1920-50-х років.

Сказане вище стосується часів Сталіна. З кінця 1950 років в УРСР розпочався доволі потужний антиколоніально-автономістський рух, який охопив не лише інтелігенцію, а і частину партійної номенклатури, маючи наслідками певні трансформації й на загальносоюзному рівні; але це вже інша тема.

1. Гончарук Т.Г. Праці українських істориків О. Оглоблина та М. Слабченка як підґрунтя економічної концепції М. Волобуєва. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.stationline.org.ua/histori/114/21574-praci-ukra%D1%97nskix-istorikiv-o-ogloblina-ta-m-slabchenka-yak-pid%D2%91runtya-](http://www.stationline.org.ua/histori/114/21574-praci-ukra%D1%97nskix-istorikiv-o-ogloblina-ta-m-slabchenka-yak-pid%D2%91runtya-ekonomichno%D1%97-koncepci%D1%97-m-volobuyeva.html)

[ekonomichno%D1%97-koncepci%D1%97-m-volobuyeva.html](http://www.stationline.org.ua/histori/114/21574-praci-ukra%D1%97nskix-istorikiv-o-ogloblina-ta-m-slabchenka-yak-pid%D2%91runtya-ekonomichno%D1%97-koncepci%D1%97-m-volobuyeva.html)

2. Гриневич В.А. Утворення наркомату оборони УРСР у 1944 р.: з історії однієї політичної гри //Український історичний журнал. – 1991, № 5. – С. 29 - 37.

3. Костырченко Г.В. Тайная политика Сталина. Власть и антисемитизм. Изд. 2-е, доп. М.: Международные отношения, 2003. – 784 с.

4. Наталя Яковенко: «В Україні діяла не "советская власть", а радянська влада» (інт.) - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/6/64212/>

5. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / За редакцією Шемшученка Ю.С., Бабкіна В.Д. К.: Генеза, 1997. – 400 с. – С.142

6. Роговин Вадим Была ли альтернатива? Том 6: Мировая революция и мировая война. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://web.mit.edu/people/fjk/Rogovin/volume6/>

7. Сергій Єкельчик: «Якщо «колоніальний», значить, ми не були відповідальні за минуле» (інт.) - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/stories/sergij-yekelchuk-pamjat-reprezentacija-kultura.html>

8. Советский энциклопедический словарь/ гл. ред. Прохоров, А.М. изд 4-е, – М.: Советская Энциклопедия, 1987. – 1600 с. – С. 603

9. Троцкий Л. Крупный успех (По поводу международной конференции Четвертого Интернационала). - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://web.mit.edu/people/fjk/BO/BO-70.html>

10. Троцкий Л. Термидор и антисемитизм. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.litru.ru/br/?b=71066&p=67>

УДК 94(477.7)

Віктор Доценко

Теоретико-методологічні засади дослідження ролі громадського руху в процесах консолідації українства кінця ХІХ – середини ХХ ст.

У статті на основі аналізу монографічної літератури робиться спроба дати теоретико-методологічне обґрунтування напрямків та особливостей дослідження процесів пов'язаних з виникненням та розвитком громадського руху українства кінця ХІХ – середини ХХ ст.

Ключові слова: громадський рух, українство, імперії, консолідація.

Viktor Dotsenko

Theoretical and Methodological Basis of Research of the Social Movements' role in the Process of Consolidation of Ukrainians in the late XIX - mid XX centuries

The author makes an attempt to perform theoretical and methodological study of the areas and study features of processes associated with the emergence and development of Ukrainian social movements in the late XIX - mid XX centuries based on analysis of monographic literature.

The article underlines the peculiarities of formation and development of social movements of the second half of XIX – the beginning of the XX century; describes the organizational development of social associations in social and political, cultural and religious areas defines their impact on the Ukrainian national movement of the Russian and Austro-Hungarian empires. The author traces the evolution of the basic forms of state authorities influence on the Ukrainian public initiative during various historical periods that negatively influenced functioning of social associations, voluntary societies and unions.

Due to the performed research it was determined that the Russian imperial government conducted strong chauvinistic policies against Ukrainians aimed at gradual assimilation, the destruction of language and culture. Ethnic and political and social and political processes taking place in continental European empires of the late nineteenth century had a significant influence on the formation of Ukrainian public movement. They worsened the situation of Ukrainians extremely leading to creation of their own system of associations that had to perform full support to the community in solving urgent problems and represent the interests of Ukrainians in the relationship with the imperial bureaucracy.